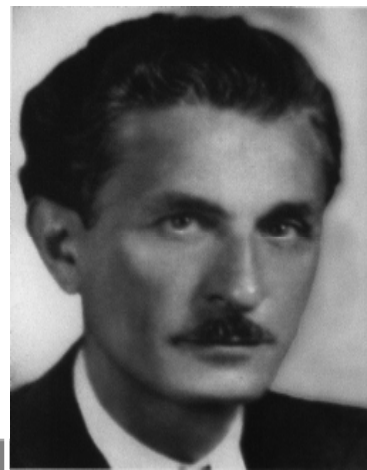

ПРОФЕСОР ДИМИТЪР ЯРАНОВ –

ФРАГМЕНТИ ОТ ЕДНА УДИВИТЕЛНА БИОГРАФИЯ

ВИДНИ БЪЛГАРСКИ ГЕОГРАФИ

През 2009 г. се навършиха 100 години от рождението на един от най-големите български географи – **проф. д-р Димитър Яранов**. По този случай през юбилейната година публикувахме в няколко поредни броя на сп. „География '21“ подбрани откъси от малко известни негови публикации в различни области на географията. Тази поредица, посветена на проф. Д. Яранов, завършваме с неговата биография, в която отново са поместени малко познати факти от неговия живот и дейност.

МЛАДЕЖКИ ГОДИНИ

Родова хроника

Димитър Атанасов Яранов произхожда от стар кукушки род. Дядо му Мицо (Димитър) е бил най-известният медникар (бакърджия) в този чисто български град. Кукуш най-напред изпитва атаките на елинизацията, тъй като се намира много близко до Солун. Като противодействие на гръцкото влияние местната енория приема унията със Светия престол, още преди това да направят цариградските българи. Фамилията Яранови също е униятска, както и известните фамилии Дървингови, Делчеви, Станишеви, Тенчови, Влахови, Измирлиевци, Гълъбови, Гугушеви, Червениванови, Стаменови, Трайкови и много други, дали видни представители на българската култура, наука, военно дело и политика и допринесли за възхода и строителството на модерната българска държава.

Синът на Мицо Яранов – Атанас, се ражда през 1878 г. Следва философия в Софийския университет и след като се дипломира през 1902 г. постъпва като учител в една от двете екзархистки гимназии в Битоля. Същевременно е избран за член на окръжното ръководство на ВМОР в града. След Илинденското въстание напуска Македония и от есента на 1903 г. следва последователно Юридически и държавни науки в Лайпциг и Женева. Завършва с докторат през 1908 г. и постъпва като учител в Солунската гимназия, задомика се с кукушанка и на следващата 1909 г., на 8 октомври, се ражда синът им Димитър.

Атанас Яранов учителства в Солун до лятото на 1912 г. През септември същата година той се записва доброволец в

*И все вървим реални и съвременни
в дълбоко изораната бразда,
неосъзнали, че сме толкоз временни,
минута в циферблата на рода.*

Здравка Вladoва-Момчева,
българска поетеса от Лондон

Трета Солунска дружина на Македоно-Одринското опълчение с командир ротмистър Димитър Думбалаков. Преди започването на Балканската война обаче е прехвърлен в щаба по настояване на неговия началник полк. Петър Дървингов. След Букурещкия мирен договор Солун остава на гръцка територия и Ан. Яранов успява навреме да се качи на кораб със семейството си и да се прехвърли в България. След кратък престой в София е назначен за търговски представител в Стокхолм, където прекарват със семейството си до края на Първата световна война. След войната се установява в София и е назначен за преподавател в Катедрата по френска филология на Софийския университет. През 1920 г. след конфликт с тогавашния министър на образованието си подава оставката и преминава на свободна практика като журналист, писател и икономист. Завършва жизнения си път през 1964 г.

Детство и юношество

Димитър Яранов се ражда в едно от най-интелигентните семейства в най-големия град на Македония. Солун е интернационален, с много училища, културни средища, събрал цвета на българската, гръцката, еврейската, турската и други етнически групи от обширната все още Отоманска империя. Има и мно-

жество търговски кантори и консулства на великите сили. Поради това основните езици за комуникация между населението на Кукуш са четири – турски, френски, гръцки и български. Френският е задължителен за децата на всяко интелигентско семейство. В тази среда още в най-ранните си години Д. Яранов се научава да контактува на 4 езика.

Засега не се знае в какво училище започва началното си образование през 1916 г. в Стокхолм, вероятно

но с преподаване на френски или немски език. Програмата на гимназиалното си образование завършва в София през 1925 г. След това постъпва в полукласическия отдел на Първа Софийска мъжка гимназия, която завършва през 1929 г. През есента на същата година става студент в специалност География при Историко-филологическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

ПРОФЕСИОНАЛНО ИЗРАСТВАНЕ

Студент от специалност География

По френски образец специалността География е заложена в т.нар. литературни факултети. Такъв в Софийския университет е Историко-филологическият. В него се подготвят основно учители по история, география, философия, различни филологии. Всички те получават учителска правоспособност след едногодишен стаж в Учителския институт и, разбира се – след полагане на държавен изпит за учителска квалификация пред комисия, назначена от тогавашното Министерство на просветата.

Следването на Димитър Яранов не се свежда само в посещение на лекции и семинари и полагане на изпити. В новосъздадения пет години по-рано Географски институт от професорите Анастас Иширков и Жеко Радев, освен техният асистент Иван Батаклиев преподават и Йордан Ковачев (Астрономическа география и Картография), Крум Дрончилов (Политическа география), заменен след ранната му смърт от асистента Гунчо Гунчев, доц. Рафаил Попов (Праистория). Имаме сведения, че Д. Яранов посещава редовно и лекции на специалността Геология от Физико-математическия факултет. Явно, учебният план за специалността География е недостатъчен за него.

За голяма изненада на преподавателите и състудентите си, още в края на своята първа академична година (1930) Д. Яранов издава първата си книга, при това на френски език – „Le Macédonie économique“ (Икономиката на Македония). През следващата година публикува статия за антропометричните си изследвания на населението в Разложката котловина. В трети курс публикува резултати от проучванията си върху преселническите движения на българското население от земите на Албания и Западна Македония към източните части на Балканския полуостров. Това е може би най-цитираната досега статия, написана от географ. Другата му студия е за регионално географско изследване на Разложко. Има и една теоретична статия за преселническите движения, популационния капацитет и коефициента на населеност, публикувана в сп. „Стопанска мисъл“. Със завършването си издава и съставената от него „Карта на Македония в географските ѝ граници в мащаб 1:300 000“ на 6 картни листа в два варианта – с надписи на кирилица и на латиница, със съответна обяснителна записка на български и на френски език. Не ми е известно досега друг студент по география да се е дипломирал с такъв обем научна продукция.

„Когато бях млад, мечтаех да стана географ. Но, когато се замислих дълбоко, стигнах до заключението, че тя – географията, е прекалено сложна материя. Тогава с определено нежелание се насочих към физиката като неин заместител.“

Алберт Айнщайн

През време на студентския си период Димитър Яранов е активен член на ръководството на Македонското студентско дружество „Вардар“, както и редактор на неговия бюлетин – списанието „Родина“. В него също публикува много статии, рецензии и отзиви.

Димитър Яранов наистина е „студент-чудо“...

Докторантура в Германия, специализация във Франция

Щастието дарява на нетърпеливите голям брой неща на висока цена, които после безплатно раздава на търпеливите.

Френсис Бейкън

След дипломирането си в Софийския университет младият Д. Яранов прави научна екскурзия в Италия, където провежда и геоморфоложко проучване в Централна Калабрия. Резултатите публикува в статия в бюлетина на Италианското географско дружество на италиански език (Яранов, 1934).

От есента на 1933 г. Д. Яранов постъпва като докторант по Геотектоника в Хумболтавия университет (Берлин). Негов научен ръководител е най-авторитетният по това време специалист по Геотектоника в света проф. Ханс Шиле. За добре подготвения млад български учен никак не е трудно да разработи и защити докторската си теза за юртийния релеф. Подготвяйки се по този междинен проблем между геоморфологията и геотектониката, Димитър Яранов се надява, а вероятно му е и обещано, да бъде избран за преподавател в Института по Геология и палеонтология при Природонаучния факултет на Софийския университет, ръководен от проф. Стефан Бончев. При завръщането си в България обаче разбира, че това място вече е заето от Еким Бончев, син на професора. Остава му надеждата за устройване на работа в Географския институт. С тази цел заминава за една година на специализация по Физическа география в Сорбоната в Париж при един от най-авторитетните учени по това време проф. Емануел дьо Мартон.

„В средната си част, на юг от гр. Маракеш, Високият Атлас се състои от една голяма андезитна ядка, издигаща се около 4000 м над морското равнище, с най-висок вр. Тубкал, 4165 м. В този най-висок дял на Високия Атлас прекарах цяла седмица (1–6 август). Температурата през деня не се качваше над 16°, а нощем спадаше до 2°, на 5 август към 9 часа сутринта превалю даже малко сняг. Редкият въздух на 4000–4100 м (само около 440 мм налягане), големият студ през нощта и счупването на един пръст вследствие невнимателно катерене, правеха нощите ужасно мъчителни, и трябваше да положа нечовешки усилия, за да издържа докрай. Това бяха изобщо най-мъчителните моменти от цялото тримесечно пътуване.“ (с. 87–88)

Д. Яранов

„Физикогеографски изучвания в Западното Средиземноморие (Южна Испания и Мароко)“, 1935.

По време на специализацията си във Франция, Яранов участва в Южна Испания (Сиера Невада) и Мароко (Ел Риф и Високия Атлас), финансирана от Сорбоната. Цел на изследванията му са „сравнително изучаване на котловините в алпийския ороген“ и „ледниковите следи по планините в Западното Средиземноморие“ във връзка с климата през плиоцена и кватернера и предвюрмските тектонски движения. Резултатите от извършените изследвания публикува в две статии – едната на български, другата на френски език (Яранов, 1936; Jaranoff, 1937).

При завръщането си в България през 1935 г. прави проучвания на територията между Стара планина и Рило-Родопския масив. Подготвя студия за тектониката и геоморфологията на Суббалканските котловини, която излиза на немски език (Jaranoff, 1935) и я представя като хабилитационен труд на обявения същата година конкурс за доцент по физическа география. В началото на 1935 г. внезапно почива проф. Жеко Радев. Проф. Анастас Иширков излиза в пенсия още през 1933 г. Единственият хабилитиран преподавател в Географския институт е Иван Батаклиев, все още доцент. За обявеното вакантно място за доцент по Физическа география кандидатстват двама души – Гунчо Гунчев, асистент, и токущо завърналият се в България доктор по география Димитър Яранов. Назначената от ректора комисия след като се запознава с хабилитационните трудове на двамата и с приложените от тях публикации, избира Ди-

митър Яранов. Тогава той е едва на 26 години (най-младият хабилитиран пре-подавател в Софийския университет). На следващата година Иван Батаклиев става професор, а Гунчо Гунчев е избран за доцент по Антропогеография.

Университетски преподавател

Като млад, красив и твърде начетен доцент, почти на възрастта на студентите от горните курсове, Димитър Яранов действително е атракция за студентите и много желана партия за студентките. Естествено, че най-хубавата от тях успява да го впечатли и скоро след това приема фамилията му име и става г-жа Вера Яранова. Друго, с което доц. Д. Яранов впечатлява своите студенти, е готовността да организира екскурзии до интересни географски обекти, където дава обширни научни обяснения за техния произход и съвременна динамика. „Ходеше много бързо – разказваше проф. Димитър Димитров*, студент от първите му випуски – а на мен оставяше да

Фиг. 1. Доц. Д. Яранов (на първия ред вторият от дясно) и доц. Гунчо Гунчев (до него от ляво) с абсолвенти по география

Бел. ред. : Публикуваните в тази статия снимки са от семейния архив на Яранови и любезно са предоставени на редакцията от Димитър Яранов, внук на проф. Яранов.

* Проф. Димитър Йорданов Димитров – преподавател по Климатология в Геолого-географския факултет на Софийския университет.

„Кристалните шисти дават поради честата смяна на устойчиви и неустойчиви на ерозия пластове най-остри дребни форми, които в повечето случай стърчат като зъбери и отдалеко издават наклона на пластове. Едва ли има нещо по-трудно от това да се катериш по склон стръмен, осеян с подобни игли на всяка крачка и на това отгоре обрасъл с бодливите храсти на средиземноморската макия. Трябва да си призная, че за първи път в живота си тук аз трябваше да се откажа да достигна до целта си, оставайки по предварително начертания път.“ (с. 73)

Д. Яранов

„Остров Самоураки (географска скица)“, 1939.

кавалерствувам на Вера. Тя беше много красива и с фина конструкция. Въобще не можеше да следва неговия ход. Обикновено се проточваше една дълга колона от 50–60 души. Обикновено ние с Вера бяхме някъде по средата“. За неговите екскурзии пише и покойният проф. Кирил Мишев: „Едната от екскурзиите беше проведена през втората година от следването ми (1940 г. – бел. авт.) с ръководител Д. Яранов в Петричкото поле и Пиринско-Мелнишкото подножие. Доц. Яранов беше неуморим в ходенето по терена и в обясняването на генезиса и особеностите на релефа, като често се позоваваше и на видяното по време на многобройните му екскурзии в Македония, Гърция и други земи от Средиземноморието. Силно впечатления предизвикаха наблюденията на Мелнишките пирамиди и на остатъци от стария кратер на вулкана Кожух, разкъсан от р. Струма, както и мощните каменни блокажи в самото Пиринско подножие. Имаше и емоционални преживявания, свързани с пробването на прочутото мелнишко вино. Поканени от самия стопанин, ние влязохме в една изба-галерия, изкопана в стена от слабо споен блокаж, където бяха наредени бъчвите от старо вино. Там Яранов „черпеше“ с по една лъжичка (нещо като „комка“) всеки един от нас. Вечерта в училището на с. Склаве имаше всеобщо веселие с хора и танци.“ (Мишев, 1998).

В Софийския университет още с постъпването си доц. Д. Яранов започва да води лекционни курсове по Обща геоморфология, Климатология и палеоклиматология с особен оглед към геоморфологията, Физическа география на Балканския полуостров, География на средиземноморските земи и Практикум по картография. Пак в спомените на проф. Кирил Мишев четем: „Проф. Иван Батаклиев ... четеше лекциите си по записки от предварително подготвени текстове. Различни бяха лекциите на доц. Яранов. Той никога не четеше, не се ръководеше дори и от записки (какви то не носеше). Направо говореше, с хубава ясна дикция, бавно и логично, като можехме да записваме и подробностите“ (Мишев, 1998).

Ваканциите в Университета Д. Яранов посвещава на активни теренни проучвания, съсредоточени предимно в Родопите и в Беломорска Тракия и Приморска Македония¹.

На 15.03.1939 г. войските на Верхмата навлизат и завземат „последната огризка“ на Чехословашката република (Словакия вече е провъзгласила независимост, а Судетската област преди това е насил-

ствено окупирана от Нацистка Германия). Сутринта в 10 ч. новоизбраният професор Димитър Яранов има лекция. Студентите го чакат, но са доста неспокойни, според разказа на стария географ Стоян Динчев*. Яранов влиза в аудиторията и застава зад катедрата. Тогава един от членовете на ръководството на студентската организация излиза пред него и развълнувано го моли да отмени лекцията, тъй като студентите отиват на масова демонстрация пред чехословашкото посолство, за дадат своята подкрепа на чешкия народ и да протестират срещу германската окупация. Яранов произнася едно прочувствено слово за братския чешки народ и остро осъжда саксонската наглост, високомерие и арогантност. След това начело на студентите демонстрират пред германската легация.

На 7.09.1940 г. се подписва Крайовската спогодба, с която присъединената към Румъния по силата на Ньойския договор Южна Добруджа се връща на България. На другия ден започва всеобщо веселие. Гражданството в София прави голяма демонстрация, като обикаля посолствата на страните, участвали в конференцията. Пред всяко от посолствата произнасят речи видни общественици и университетски професори. Проф. Димитър Яранов държи много емоционално слово пред Италианското посолство.

Светът не е толкова голям

В края на 60-те и началото на 70-те години на XX в., когато работех в системата на геоложкото картиране, спомените за проф. Димитър Яранов бяха все още съвсем пресни и за неговата работоспособност и особено за пътешествията му старите колеги разказваха какви ли не случки, които звучаха като легенди. Но двете експедиции на Д. Яранов в Африка наистина са удивителни – и като преживявания, и като пионерни изследвания.²

За първата експедиция, която провежда през 1935 г. в Южна Испания и Северно Мароко още като специализант в Сорбоната, вече стана дума по-горе. Втората експедиция, на която доц. Д. Яранов е определен за ръководител, също е организирана от Сорбоната и е спонсорирана от френското правителство. Тя се провежда между 20 юни и 30 септември 1937 г. в тогавашната Френска Западна Африка. Съдействието на експедицията са задължени да оказват всички френски колониални власти и военните команди-

* Стоян Динчев – дългогодишен учител по география, роден в с. Чешнегирово, Пловдивско. Работил като областен инспектор, методист по география, директор на „Учтехпром“ и многократно избиран в ръководството на съществувалото почти до края на XX в. Българско географско дружество.

¹ През 1936 г. доц. Д. Яранов е избран за организационен секретар на Четвъртия конгрес на славянските географи и етнографи в София, а през 1937 г. по покана от Сорбоната чете цикъл лекции в Париж (бел. ред.)

² За тези експедиции вж. и сп. „Обучението по география“, бр. 2–3, 2003 и сп. „География '21“, бр. 5–6, 2009.

„Пътуването трая от 20 юни до 30 септември, т.е. през най-неблагоприятния сезон, когато пустинята е най-гореща и суха, а саванната област – най-влажна и недостъпна. Това правеше пътуването много тежко и опасно, но, от друга страна се оказа от извънредно голяма полза за по-успешно наблюдаване на някои неизучени още изветрителни и денудационни процеси.“ (с. 85).

„Температурата на няколко пъти към два часа след обяд достигна 57°C на сянка на два метра височина над земята. На един метър над земята на 23 юли температурата беше 62°C, близо до земята – 71°C, а самата почва беше нагрята на 77°C!... Още през първите дни китките на ръцете ми, стъпалата ми, обути в сандали с ремъци, както и лицето ми, изобщо всички открити части на тялото ми се подуха. Пръстите ми едва държаха молива, а нагласяването на фотографическия апарат изискваше необикновени усилия.“ (с. 87–88)

„Не много топлият, но непоносимо влажен въздух и постоянното ходене, както и много честите наранявания и загняване и на най-малката рана, правеха пътуването, въпреки доста големия комфорт, извънредно тежко, несравнено много по-тежко от пътуването и в най-сухата пустиня. По време на цялото пътуване в сенегалските и судански савани аз имах постоянно висока температура и треска, придружена със силен главобол, което беше предвестник на топлинен удар. Той можеше да дойде всеки час и да бъде фатален.“ (с. 96–98)

Д. Яранов

„Физикогеографски изучвания в Западна Африка (Западна Сахара, Сенегал и Судан)“, 1938.

Фиг. 2. Доц. Д. Яранов в Африка

ри по места. Експедицията тръгва от гр. Рабат в Мароко и продължава с камион до с. Тиндуф. Целта е теренни изследвания по линията Рабат – Дакар, т.е. през Сахара и Западен Судан до западните части на Саваната. От Тиндуф екипът продължава с камили и през летните горешини прекосява най-горещите части на пустинята. Но по това време в Испания има гражданска война и военният режим на ген. Франко не разрешава на експедицията да премине през Испанска Сахара (сега Мавритания). Налага се връщане обратно и продължаване с кораб до Дакар, а от-

там придвижване срещу течението на р. Нигер – маршрутът все пак се осъществява, но в обратна посока – от саваната и полупустинната територия на днешна Република Мали до гр. Бамоко, съвременната столица.

По време на това изключително тежко пътешествие се наблюдават редица физикогеографски явления. Особено голямо внимание се обръща на съвременната денудация на релефа. Описаните явления са характерни за педипланационните процеси, които Д. Яранов прецизно описва. Те още не се наричат така, защото учението на Лестър Кинг за педипланацията, изложено в книгата му „Морфология на релефа“, се появява тридесет години по-късно.

По време на експедицията не липсват и куриози. През една нощ, докато спи в хамака, Д. Яранов чува, че негрите-носачи край огъня пеят песента за червената връзка – един от най-популярните шлагери на софийския градски фолклор. Първата му реакция е, че има халюцинации и е сериозно болен. Но се оказва, че негрите-сенегалци наистина пеят тази песен, на която ги научил готвача на експедицията. Неговият баща е участник в колониалните подразделения на френската армия на Балканите, прекарал близо година на лагер в София и там научил песента. Много години след това, по време на геоложките проучвания в България проф. Д. Яранов често разказва този случай и завършва с констатацията, че „Светът не е толкова голям, колкото си го представях преди тази експедиция“.

ПРЕВРАТНОСТИТЕ НА СЪДБАТА

В Щаба на Вермахта в Солун

След като българското правителство приема предложеното от Германия администриране на част от земите на Западна Тракия, Вардарска и източната част на Егейска Македония, проф. Димитър Яранов е изпратен в края на април 1941 г. в Солун начело на българската мисия при щаба на командващия армейското обединение на Вермахта „Солун-Егея“ генерал-лейтенант

В новите си временни граници Обединена България има около 152 000 кв. км. площ. Тя сега е най-голямата държава на Балканския полуостров.

Димитър Костов

География на Обединена България. С., 1941

Курт фон Кренцки. Това става след съгласуване с командващия окупационните германски войски на Балканите генерал-фелдмаршал Зигфрид Вилхелм Лист. Другите участници в мисията са тогавашните професори от Софийския университет Веселин Бешев-

фиг. 3. Проф. Д. Яранов (на преден план в средата) като ръководител на мисията в Солун, 1941 г.

лиев и Никола Саранов. За секретар на мисията е определен Борис Дорев. Вероятно този избор на министър-председателя проф. Богдан Филев е продиктуван и от цели, като издирване на български културни паметници и проучване на етническия състав на населението от Централна и Западна Македония. В мисията проф. Д. Яранов е географ, геолог и естественик, В. Бешевлиев – елинист, палеограф и историк, а Никола Саранов – преподавател по криминалистика в Софийския университет. С подобна мисия са изпратени и преводачи към щабовете на армейските групи „Е“ и „Югоизток“ в градовете Воден, Лерин, Костур и Кайляри, последните три са под италианска окупация. Например, тогавашният доцент Иван Дуйчев – медиевист (славист и палеограф-византолог) е изпратен в Костур, където развива активна дейност в помощ на българското население в заетата от италианските войски територия.

Все още съществува грешна представа, че след капитулацията на Югославия и Гърция пред войските на Фюрера, цялата администрация е поета от германските военни, подпомагани от Италия и България. Фактически след завоюването на Гърция германското правителство назначава за управител на новосъздадената Елиники Полития (Гръцка държава) генерал Алтенберг, чиито функции са на губернатор. Той назначава Куислингово* правителство начело с генерал Георгиос Цолакоглу, което изцяло поема администрацията и полицейското уп-

равление на страната. На България е възложено да поеме временното администриране и военната окупация на пространството от гр. Александруполис до левия бряг на Струма, без планинската брегова ивица между Орфанския и Кавалския залив и между Мароней и Александруполис. Поречието на Марица е под административното управление на гръцкото правителство. Град Лерин и на запад от него са под италианска военна окупация.

По време на мисията проф. Д. Яранов провежда проучвания между Струма и Вардар, доц. В. Бешевлиев – между Вардар и Лерин, а доц. Ив. Дуйчев – в Костурско и на юг по долината на р. Бистрица (Алиякмон). Научните си изследвания те осъществяват при открито враждебно отношение на местните власти и полицейските управления, подчинени на гръцкото правителство. Малко по-добро е отношението към тях на италианската администрация и военни.

Един от най-големите успехи на мисията е освобождаването на повече от 3 000 военнопленници от български произход, мобилизирани в капитулиралата гръцка армия². Спънки на българските учени прави и самият ген. Курт фон Кренцки, който е елинофил и постоянно се стреми да подпомага гръцката администрация и полиция.

Друго, което прави мисията, е подпомагането на новосъздадения от българите в Солун и околностите Български клуб. Той е с функциите на съвременните културни центрове и институти. Сградата на клуба и до днес е запазена на ул. „Теодор Комнин“ в Солун – сегашното малко хотелче „Ниа“, намиращо се съвсем близо до кея.

фиг. 4. Проф. Д. Яранов (във военна униформа, третият от ляво) за част от освободените военнопленници

* Колаборационистко правителство, името на което е свързано с назначения от Райха премиер на Норвегия Видкун Куислинг, който със своята група спомогнал за победата на германските войски над Норвегия. След войната Куислинг е осъден като военнопръстъпник и екзекутиран през 1945 г.

³ Проф. Д. Яранов прави опити и за спасяване на българските евреи от окупирани земи, търси и съдействието на българското правителство и лично на Цар Борис III, но усилията му се оказват неуспешни. (по устни сведения от В. Яранова, съпруга на професора – бел. ред.)

Клубът има за цел да поддържа връзките между българската общност в Солун и съседните населени с българско население места. Редовно се изнасят сказки, художествени и музикални програми, организират се и екскурзии до различни места в България. Особено голямо внимание Българският клуб в Солун отделя на младото поколение. Най-будните младежи са изпращани да продължат образованието си в Софийския университет, а по-малките – в гимназиите на градовете на Обединена България Горна Джумая, Струмица, Кюстендил, Скопие, Велес, Серес, Петрич и, разбира се, в София.

Друга инициатива на мисията и Българския клуб е основаването в Солун на българско училище и българска църква "Свети Георги" с богослужение на български език. Български училища се откриват и в някои селища в Егейска Македония.

През средата на 1942 г. главнокомандващият Юго-западния сектор на Вермахта фелдмаршал Зигфрид Ф. Лист е назначен за командир на група армии „А“, настъпващи към Сталинград и Кавказ. Два месеца след това той е уволнен от Фюрера поради различни виждания в тактиката на настъплението, след което се оттегля от армията. От това се възползва ген. Кренцки. По негово предложение и с решение на германското военно министерство, на 15.12.1942 г. българската мисия в Солун е закрита.

По време на участието си в мисията проф. Д. Яранов и доцентите В. Бешевлиев, Н. Саранов и Ив. Дуйчев не се откъсват от преподавателската си работа. Те започват да издават и обемистото списание „Беломорски преглед“, от което излиза само първият том през 1943 г. Ръкописите за втория том също са събрани, но са унищожени в Държавната печатница в София по време на бомбардировките.

Културно аташе в Берлин (и югославски партизани?)

През 1943 г. правителството на Богдан Филев натоварва проф. Д. Яранов с нова държавна мисия. Изпращат го за културно аташе при българското посолство в Берлин. Този акт е често обсъждан както по време на събитието, така и след него. Още тогава хората на изкуството и някои интелектуални кръгове в София недоволстват, че за този пост е изпратен географ, като недоумяват каква връзка има географията с културата. Родните географи също не са във възторг, защото проф. Д. Яранов е „университетски професор по физическа география, който е посочен от Царя, Филев и Лист като най-удобен за официален представител на българското правителство пред немските окупационни власти, е предпочетен пред специалистите по стопанска география и антропогеография...“

По време на честването на 80-годишнина на проф. Д. Яранов, което се проведе през декември 1989 г. в Софийския университет по инициатива на секциите по Геотектоника и Геоморфология на Българското геоложко дружество, в своето изказване неговият някогашен асистент проф. Петър Пенчев разви тезата, че България за него е била малка. Той се нуждаел от големите

европейски центрове със стари университети и големи библиотеки. България не можела да предложи такава неща на учен от неговата класа, който вече познавал всичко налично в нашите библиотеки и архиви. Освен това, според проф. Пенчев, той се и надявал да му се предостави възможност да преподава в самия Хумболтов университет, нещо което наистина се случва.

Но като имаме предвид, че изпращането му на дипломатическа работа в Германия не е по негова инициатива, а на българско правителство, възникват две други обяснения. Първото самият проф. Д. Яранов дава в писмото си до ОФ-комитета на Философско-историческия факултет на Софийския университет (вж. стр. 12).

Второто предположение е малко по-сложно и засега може да се подкрепи само с косвени доказателства. Някои от старите професори, които бяха добре настроени към проф. Д. Яранов, търсеха „македонските връзки“, както и приятелските отношения, каквито са съществували между баща му и Богдан Филев. Последното явно оказва някакво значение, тъй като дълго време това посолство е оглавявано от дипломатът от кариерата Първан Драганов, който е много близък до Двореца. Подобна е и назначената от него администрация. Често пъти политиката на Германия към България е двойствена. На първо място, не всичко, което се обещава на страната, се изпълнява след влизането на България в Трис-транния пакт. Българската администрация се установява само върху територията на Западна Тракия и Егейска Македония на изток от коритото на р. Струма. Планинските части на брега между Орфано и Кавала и между Маронея и Александруполис са били заети от германски военни бази и български крак там не може да стъпи. Низината край Марица е под управлението на Куислинговото правителство на Еленики Полития. Остров Тасос е предаден за българско управление по-късно, а на Самоотраки въобще не се позволява установяване на българска администрация. На всичко отгоре, германските власти считат, че българската администрация там е само временна. Освен всичко това, в Главната квартира на Фюрера се работи и върху проект за създаване на самостоятелна Македонска държава, подобно на Словакия и Хърватия. С такава цел се поддържат контакти със самия В. Михайлов, който изпраща свои емисари в Македония. Поради тези причини Богдан Филев се нуждае от компетентен, интелигентен и честен човек в Берлин, тъй като се страхува от „заित्रаване“ на германците както с Двореца, така и с ванчехайловистите. Тези изводи се позовават на публикувания анализ на покойния вече проф. Добрин Мичев за развитието на отношенията в и за Македония по това време (<http://promacedonia.org/mpr/ohrana.html>). Усилията на германците за реализиране на този проект се ускоряват твърде много след извършения преврат в Италия и отстраняването на Мусолини.

Дори през времето на пребиваването си в Берлин проф. Д. Яранов си идва редовно в София за по един месец на семестър, за да си изнася лекциите по няколко предмета. През това време провежда и изпитите.

„Български гестаповец“, „фашистки професор“...

„Наистина ли има хора, които са готови да пожертват себе си заради една идея, след като познавам толкова много хора, които заради себе си са готови да пожертват всякаква идея?“

Дончо Цончев,
български писател

В края на август 1944 г. на път за София проф. Димитър Яранов е арестуван във влака от германската полиция и е свален на гара Белград. Там успява да избяга и попада сред партизани от армията на Й. В. Тито, които му помагат да се присъедини към българската партизанска бригада „Петко Напетов“. Тя е под тяхно командване и се състои от български служители и войници, избягали при югославски партизански групировки. През втората половина на месец октомври отрядът пристига в София, където се разформирова. На другия ден проф. Д. Яранов се завръща в Университета, защото вече е започнала новата 1944/1945 учебна година. Посрещането му обаче не е никак дружелюбно и колегиално. Дори това, че е бил партизанин, никак не му помага. Обвиняват го открито, че е „фашист“, „необуздан великобългарски шовинист“, „гестаповец“ и какво ли не още. Най-активни са преподавателите, които са били избрани и изпратени като редовни и извънредни доценти в Скопския университет и поради настъпилите политически промени не са имали възможността да продължат дейността си там. Поради това още през първите 10 дни след превратата на 9.09.1944 г. трима от четиримата географи и почти всички историци стават членове на БРП(к).^{*} Поради това е разбираема тяхната свръхактивност и публична злоба към професорите Яранов, Дуйчев, Бешевлиев и др. Когато заминават в Скопие, техните места се заемат от нови преподаватели, които след политическите промени също успяват да станат комунисти и при това застават начело на студентските групи с леви убеждения в стремежа си да прочистят университета от „фашистката сган“. Процесите, които тогава протичат в София, до голяма степен се повтарят в китайските университети по време на т. нар. „културна революция“ през 1965–1969 г.

Ето защо е разбираемо защо с доклад на ОФ-комитета на Историко-филологическия факултет до Университетския ОФ-комитет^{**} от 12.10.1944 г. се иска

уволнението на проф. Д. Яранов, заедно с други видни професори, начело с Богдан Филев, Михаил Арнаудов и др. (Мутафчиева и др., 1995)[†]. С последвалия доклад на министъра на Народното просвещение от 18.11.1944 г. се предлагат 25 преподаватели от Университета за уволнение, проф. Д. Яранов е пети по ред. Неговото писмо-изложение от 22.10.1944 г. по отправените обвинения за „фашистка дейност“ (вж. сл. стр. 12) не се възприема. Освен тези 25 преподаватели, други 6 са отстранени за 4 семестъра, 5 за 2 и 6 за един семестър. Предложението се одобрява от премиера Кимон Георгиев на 22 ноември и се утвърждава от регентите на 28 ноември същата година. Проф. Димитър Яранов преставя да води учебни занятия, но вероятно продължава да работи в кабинета си. Тогава написва и учебника по Обща геоморфология, отпечатан на циклостил от Дирекцията за геоложки и минни проучвания през 1945 г. През това време се провежда анкета от министерството, според която обвиненията към него за фашистка, прохитлеристка и прогерманска дейност се оказват несъстоятелни. Въз основа на анкетата новият просветен министър Стоян Костурков отменя наказателното постановление за уволнението на проф. Д. Яранов и той е възстановен на работа за учебната 1945/1946 учебна година (Мутафчиева и др., 1995).

Българското географско дружество не остава назад от политическите събития (Стефанов, 2009). На своето годишно събрание през февруари 1945 г. старото ръководство по настояване на „прогресивните сили“ е изцяло подменено, а двамата единствени професори – Д. Яранов и Ив. Батаклиев, са изключени и то със специална забрана да печатат свои материали в географските издания.

Възстановяването на работа на „гестаповеца“ проф. Д. А. Яранов е една „отглушителна плесница на всички отечественофронтовци в Университета“, пише в протестното си писмо до ЦК на БРП(к) партийният секретар и новоизбран професор Михаил Димитров^{***}. „Сега с влизането на Яранов, става невъзможно и ще трябва да напуснат двама наши предани другари, защото са били смели борци против фашистите в Университета“, завършва писмото си професорът, който преди политическите промени се ползва с прозвището „вечният асистент“ (пълният текст на писмото е поместен в електронното издание на списанието).

Цялата 1945/1946 учебна година е година на протести на студентите, организирани от близките на БРП(к) и ОФ студентски организации. Те бойкотира

^{*} БРП(к.) – Българска работническа партия (комунисти). Такова е наименованието на БКП до 1949 г., когато на нейния V конгрес се обединява с левите социалдемократи на Д. Нейков.

^{**} Отечествонофронтовски комитет. Отечествоният фронт (ОФ) е антиправителствена коалиция между комунисти, земеделци, социалдемократи, радикали, звенари, както и от безпартийни интелектуалци, с цел сваляне на прогерманското правителство и коалиционно управление на страната. След превратата на 9.09.1944 г. някои от партиите в ОФ се разпадат и там остават само комунисти, леви земеделци и безпартийна маса.

^{***} Акад. Михаил Димитров има няколко публикации за Хр. Ботев и минава за най-големия ботевед. Критикува Фр. Нишче, Фройд, Шопенхауер и други представители на „буржоазната“ психология и философия. Предлага въвеждане на лекционен курс за Ботев, което се посреща с присмех от страна на академичния съвет. Създава специален Институт „Ботев – Левски“ към БАН, на който е несменяем директор.

[†] Изложение на комунистите в ИФФ до ЦК на БРП(к.) срещу отменяне на наказанието на проф. Д. Яранов. – АИ „Проф. М. Дринов“, С., 1995, с. 88. Пълният текст на Изложението е поместен в електронното издание на „География '21“ (www.geography.iit.bas.bg).

лекциите на проф. Д. Яранов. Той, обаче, продължава занятията си в своя кабинет на тавана („гълъбарника“) на сегашната централна част на Софийския университет. Както се изразява М. Димитров, възвръщането му „засегна много силно студентството, пред което сега не смее да се яви, а обучава десетина фашисти в една малка таванска стаячка“. В края на учебната година новият министър на просветата д-р Минчо Нейчев (комунист) подписва наказателно постановление за уволняването на проф. Д. Яранов завинаги.

Веднага след този акт проф. Д. Яранов е поканен от правителството на Титова Югославия на работа там. Това е голяма плесница за българското правителство и втора за университетските географи, тъй като след Съветския съюз, Югославия тогава е „другият голям брат“. Тихомълком постановлението е отменено. Проф. Д. Яранов продължава да си води лекциите в Софийския университет, като за тази цел се връща от Югославия за по един месец всеки семестър. Обструкциите и провокациите в Университета срещу него стихват за една година. Дори самият професор и академик Михаил Димитров млъква. Ако в прословутото си протестното писмо той има смелостта да обвини дори някои свои съпартийци, че толерират Яранов, сега вече на среща е самият Маршал Тито! Това временно примирение се запазва до конфликта, който се разгаря между югославските комунисти и Информбюро на Комунистическия интернационал, между Тито и Сталин.

През есента на следващата година, в началото на зимния семестър, неочаквано е издаден Указ 171 от 7.10.1947 г., с който се уволняват завинаги от Университета професорите Иван Батаклиев и Димитър Яранов. За Ив. Батаклиев нещата са ясни – той като социалдемократ от умереното крило на Григор Чешмеджиев е подписал протестното писмо до Социтернационала срещу безчинствата на комунистическото управление в

Писмо на проф. Д. Яранов до членовете на ОФ-комитета при Историко-филологическия факултет в отговор на отправените му обжалвания за фалшивата дейност

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 105–112

© 2000 Blackwell Science Ltd

При определении их можно различить по следующим признакам:

1. На протяжении всей жизни симметрично течению и полетам из воды бабочки вылетают по мере роста поочередно с каждой стороны, но в начале по левой, а в конце по правой. Обычно на время паузы полетов при этом не прекращаются 33 секунды (время между вылетами из воды).

[illegible]

3. Като правя изводите от анализа, аз си помислих от спонтанност събуждане, че в България има някои по-добри условия за научна работа. Ако кой български учен не е бил на работа при някои големи библиотекни и музеи, аз го искам специално да забравя и собствените си спомени. Възможно е в продължение на един месец някойто толкова да бъде, колкото се помня за една област.

4. Поради характера на моите връзки аз съм във връзка с учени от различни страни главно във Франция (моите две експедиции в Африка бяха финансирани от парижките Сорбона), Испания, Италия, Гърция (Панетина), както средиземноморските страни, освен това Япония, Германия и напоследък СССР, което може да се установи от публикациите, свързано (и се чете) от моите кореспонденции. При това отношенията моите връзки с германски учени не могат да бъдат смятани за приятелски от политически аспект. Обстоятелството, че на 15 март 1939 г. аз не четох лекции и изпратих моите студенти да протестират пред германската легация поради окупирането на Чехия, е свидетелство в обратен смисъл.

5. Неслучайно почти всичките ми работи са писани на френски език или пък имат резюме на тоя език, макар немски да ми е също така добре познат.

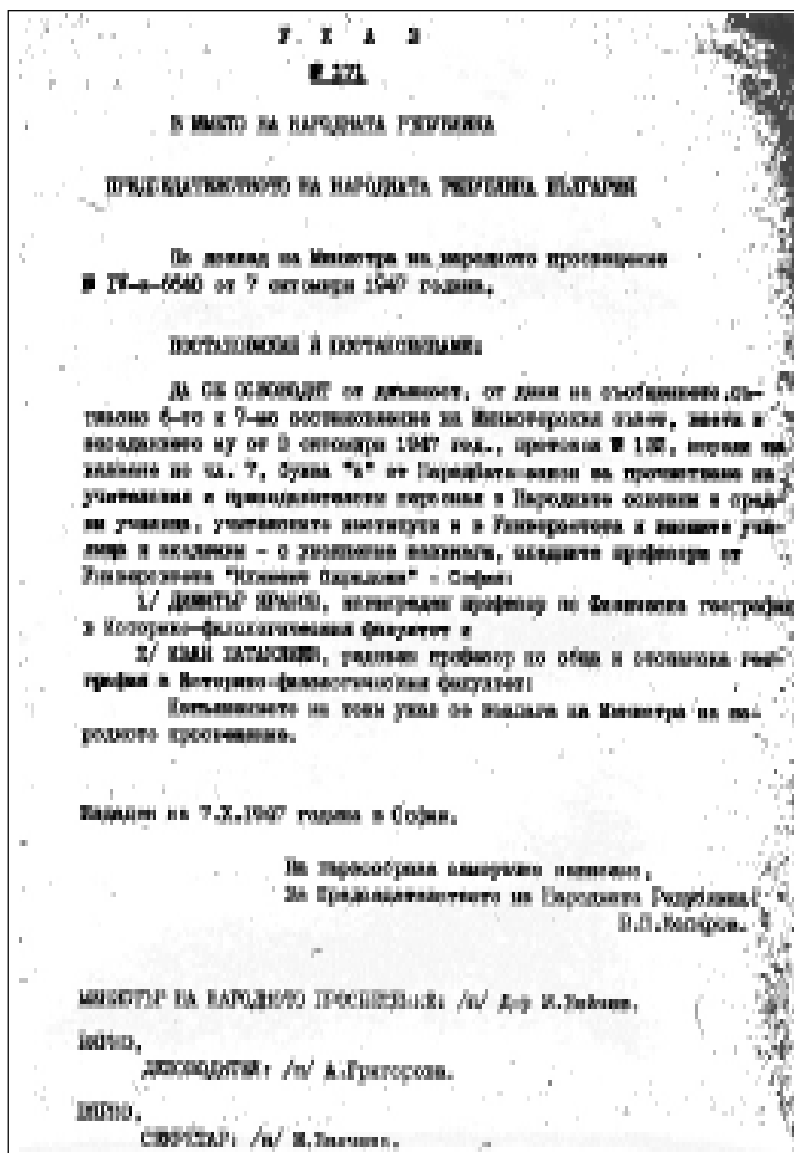
6. Моето отношение към германската политика беше, изглежда, добре известно на германската полиция. За това заключавам не само от безкрайните пречки, които ми се правеха при моята дейност в Германия, но още от обстоятелството, че още на 31 август т. г. бях арестуван от германската полиция и трябваше от Белград да бягам, при което се наложи да се присъединя към хората на Тито. Тук още на 6 септември се присъединих доброволно към образуващи български партизански батальон, с който пристигнах в България в началото на м. октомври.

7. За Германия не съм писал нито един ред, не съм държал нито една сказка, не съм казал в обикновен разговор нито една добра дума. Докладите ми в Мин[истерството] на външните работи са в същия дух.

Като съобщавам горното, оставам с колегиален поздрав:

Д. Яранов

Оригинал. ЦДА на РБ, ф. 28, оп. 1, а.е. 136, л. 87.

България. За Д. Яранов вероятно причина са интригите на колегите му географи. Те не престават да ги разпалват и през тези три години, но назрелият конфликт на Югославската компартия с Инфорбюрото на Коминтерна в Москва и персонално между Тито и Сталин, им дава нов шанс. Започва разправа с всички по-известни личности, свързани със следвоенна Югославия. Между тях е и проф. Д. Яранов.

На югославска служба
(българин или македонец ?)

„Който каже, че не сме македонци, му режем езика.
Който каже, обаче,
че не сме българи, му режем главата“.

Тодор Александров,
македонски револуционер

В Югославия проф. Димитър Яранов е назначен през септември 1946 г. за главен геолог в Службата за хидротехническо проектиране със седалище в Скопие. Там работи в продължение на една пълна година, като по един месец всеки семестър пребивава и в София, изпълнявайки задълженията си като професор в Софийския университет.

Основната му работа в Югославия е свързана с ръководство на геоложките проучвания на няколко хидротехнически съоръжения на етап проектно задание и технико-икономическа документация. Най-голямото от тях е язовир "Маврово". Прави и самостоятелни геоморфоложки проучвания на котловините в поречието на р. Църни Дрин и горното поречие на Вардар. Третият голям обект е карстовият комплекс в крайбрежната зона на Далмация, чието проучване е свързано с изграждане на хидроелектративно и водостопанското строителство.

По време на пребиваванто си в Югославия е канен да изнася цикли от лекции в Белградския и Загребския университети. Самостоятелни лекционни курсове по Физическа география води в новореорганизирания Скопски университет. След отеглянето на българските преподаватели, в него остава само един от предишния академичен състав – Йован Трифуновски, антропогеограф, поради което проф. Д. Яранов заедно с преподаватели от Белградския университет водят занятията по физикогеографските дисциплини.

От началото на 1947 г. ескалира конфликтът между комунистическите партии на Югославия и СССР, при който на България и Албания отхвърлят югосемония и застават на страната на Сталина (1946-1948 г.) В Гърция бушувала война между кралското правителство и левите сили ЕЛАС и ЕАМ. В края на територията на Северна Гърция т. нар. създават свой Националноосвободителен ОФ, който осъществява влияние върху цяла Егейска Македония. След няколко разговора ЕЛАС и НОФ се обединяват и се наричат Демократична армия на Гърция, начело с Маркос Вафидис, един от най-способните генерали. Това става след като от Гърция, че на Егейска Македония ще бъде присъедини към една целокупна Македония като бъде създадена проектираната от Балканска федерация. През средата на 1948 г. контрола на армията на ген. Маркос Вафидис цялата Северна и Централна Гърция.

В самата Македония от 1946 г. започват да текат съдебни процеси срещу най-първите комунистически ръководители – бившия министър-председател Методи Андонов-Ченто, стария комунист и зам.-председател на президиума на АСНОМ Панко Брашнаревски и др. В немилост вече са и Венко Марковски, един от бащите на Нова Македония, и Павел Шатев, един от останалите живи солунски атентатори.

При тази ситуация в България и в съседните на Македония страни проф. Д. Яранов е имал, две възможности – да остане в Македония, или да се върне в България и да остане без работа и препитание. Избира втората, макар че първата му осигурява възможност за блестяща кариера, но същевременно и за споделяне участва на Ченто и другите македонски управници със симпатии към България и с българско самосъзнание.

Естествено възниква и въпросът какви са били отношенията на проф. Д. Яранов с югославските управници, и по-специално с тези на Македония. Най-напред да напомним, че той е почти месец с югославски партизани в района на Белград. От тяхните среди излизат първите управници на Югославия след войната. По време на пребиваването си пък в Солун той е във връзка с Българските акционни комитети и Българските клубове. Някои от техните членове след войната се включват в администрацията и в партийните организации на Югославска Македония. Накрая, по време на студентските си години, той е активен член на ръководството на Студентската организация "Шар", редактира нейното списание "Родина", като в почти всеки брой публикува и свой материал.

И нещо, което малко се знае и беше осветлено от проф. Георги Даскалов (1966). През 1945 г. тримата професори Д. Яранов, Ив. Дуйчев и В. Бешевлиев са представени от гръцкото кралско правителство на Николас Пластирас пред Международния трибунал, за да бъдат съдени като военнопрестъпници. По настояване на тогавашното Югославското правителство наказателното производство срещу тях е снето. Адвокат на тримата е покойният Стоян Бояджиев, дългогодишен деятел на ВМРО. Пак според същия автор (Даскалов, 1966) "през пролетта на 1945 г. Яранов представя на представителството на Народна република Македония в София два свои ръкописа, писани въз основа на извършените от него проучвания в Егейска Македония (по време на пребиваването му в Солун): "Народностните отношения в Македония под гръцка власт" в обем от 25 стр. текст и приложения, и "Егейска Македония" (150 стр. машинописен текст с приложения, на френски език)".

Енергичният по природа проф. Д. Яранов написва през 1945 г. и една друга книга за географията на Македония, отпечатана на сърбохърватски. Материалът от печатарския набор е преведен на български и издаден от Македонския културен институт в София. Вероятно проф. Д. Яранов не се съгласява със запазването на сърбската редакция на оригинала заради подмяната на "българи" и "българо-мохамедани" с "македонци" и "македоно-мохамедани", както и с редица други неприемливи редакции и подменки. В резултат на това той се отказва от авторството си и книгата излиза без автор. Отпечатаните в Югославия на сърбски и на македонски издания на книгата обаче са с неговото име.

Енергичният по природа проф. Д. Яранов написва през 1945 г. и една друга книга за географията на Македония, отпечатана на сърбохърватски. Материалът от печатарския набор е преведен на български и издаден от Македонския културен институт в София. Вероятно проф. Д. Яранов не се съгласява със запазването на сърбската редакция на оригинала заради подмяната на "българи" и "българо-мохамедани" с "македонци" и "македоно-мохамедани", както и с редица други неприемливи редакции и подменки. В резултат на това той се отказва от авторството си и книгата излиза без автор. Отпечатаните в Югославия на сърбски и на македонски издания на книгата обаче са с неговото име.

ПРОФЕСИОНАЛНО ВЪЗВИСЯВАНЕ

Хората не обичат различните, плашат се от тях и ги мразят.

Главен геолог в Хидроенергопроект

Димитър Томов
„Нос Павликени“

В една прохладна есенна утрин на 7 октомври 1947 г., няколко дни преди да замине за Македония, проф. Димитър Яранов е извикан от кабинета си в Ректората на Университета и там му е връчен Указ 171 на Председателството на Народна република България, подписан лично от председателя Васил Коларов. Когато потресен се връща в кабинета си, той вече е заключен и запечатан с червен восъчен печат. Не му позволяват да вземе нищо оттам, дори шифера си, който е оставил сутринта.* Цялата му документация и библиотека впоследствие са унищожени или заграбени от неговите колеги и от "прогресивните" студентски активисти от РМС, БОНС и т. н.

Дори след поредното унижително и вече окончателно уволнение от Университета, проф. Димитър Яранов** не се връща в Югославия, където има претяжна работа. Той остава в България, без перспективи за професионално развитие. Дори нещо повече

– интелектуалци като него са под заплахата за интерниране и изпращане в лагери като "Богданов дол", "Белене" и др. Както вече е известно, в тях увяхва не само голяма част от цвета на нацията, но там попадат дори и прославени партизански командири, които са имали контакти с Югославия, като например Славчо Трънски, Денчо Знеполски, Славчо Радомирски и др. За щастие обаче проф. Д. Яранов не споделя тяхната съдба. Въпреки очакванията на неговите "доброжелатели", той не е подложен на репресии, но през есенно-зимния сезон на 1947/1948 г. остава без работа и без препитание.

Приемайки стоически и с достойнство случилото се, проф. Д. Яранов продължава професионалните си занимания в библиотеките и вкъщи.⁵ През март 1948 г. той вече е назначен на работа като главен геолог във ВТО "Хидроенергопроект" – държавна проектантска организация, която по-късно е преобразувана на науч-

* По разкази на съпругата му, г-жа Вера Яранова, поне десет години след това един от най-упоритите преследвачи на "фашиста" проф. Д. Яранов, станал после известен професор по география, е носил този негов шифер. Кройката му била много хубава, а платът – скъп. Вярно, че на новия притежател бил дълъг и широк, но той не обръщал внимание на това – преди много обичал да демонстрира пролетарския си произход и ходел на занятия в Университета облечен с дочени дрехи и гумени цървули "Сила", ямболско производство.

** В Указ 171 не е споменато, че им се отнема академичното звание "професор" и те двамата с Ив. Батаклиев си го запазват. Докторатът на Д. Яранов е придобит в Германия и никой не се е опитвал да му го отнеме. Отказали му само да го приравнят с въведената тогава по съветски образец научна степен "Кандидат на науките", за която се плащало по 15 лв. допълнително над месечната заплата. Проф. д-р Д. Яранов не е получавал тази надбавка.

Фиг. 5. Проф. Д. Яранов със своя първороден син Атанас.

но-изследователски институт НИППИЕС "Енергопроект". Новата си кариера проф. Д. Яранов започва като ръководител на Първа инженерно-геоложка бригада – специализирано звено за геоложки проучвания на скалната основа на големи хидроенергийни обекти – язовири, деривации, водни електроцентрали и др. През 1954 г. е повишен като главен консултант в Дирекцията за инженерногеоложки и хидрогеоложки проучвания. От 1948 до 1958 г. той е автор или ръководител на колективи, съставили 51 инженерногеоложки доклада.

По-важните обекти, които проучва или са изследвани под негово ръководство, са Петроханската каскада, изследвания по научно-техническата документация и техническия проект на язовир "Сталин" (сега "Искър"), тунелите на Баташкия водносилов път, геоложката документация за язовирите от Ардинската каскада, проучване на поречието на р. Места с оглед строителството на хидроенергийни съоръжения и много други. Трябва да се подчертае, че при геоложките проучвания на строящия се тогава Рилски водопровод от Говедарци до София, както и при проектантската работа за другия водопровод от ВЕЦ "Пасарел" до София, проф. Д. Яранов работи съвместно с инж. Иван Иванов, дългогодишен кмет на София, започнал

строителството на Рилския водопровод. Той е емблематична за София личност, но след 1944 г. е изпратен в концлагер. След освобождаването му е назначен като консултант по строителството на обекта. Наред с пряката си работа, двамата корифеи – единият в хидротехническото строителство, другият в областта на геологията и геоморфологията – подготвят доста млади, току-що завършили висшето си образование инженери и геолози. Трябва да се има предвид, че по това време в България са твърде малко хидроинженерите, хидрогеолозите и инженер-геолозите и те са завършили предимно в чужбина, защото Софийският университет подготвя главно учители по естествена история, профилирани в геологията.

В резултат на натрупания организационен и практически опит в проучвателните работи за различните видове строителство се съставят и редица методически ръководства, т.нар. наръчници за инженерногеоложки и хидрогеоложки проучвания. Това са първите в България монографични разработки под формата на инструкции, включващи всичките видове полеви и лабораторни изследвания – физикогеографски, геоморфоложки, хидрогеоложки и всички други, до скалната механика включително. На първо място това е „Наръчник по инженерна геология“ (1958), написан от проф. Д. Яранов в съавторство с най-добрите специалисти в различните области на това научно направление като К. Кереков, М. Бороджиев, К. Колев и др. Въпреки големият авторски колектив, основната редакционна работа извършва проф. Д. Яранов. През 1960 г. излиза от печат и „Геология и хидротехническо строителство“, в която е обобщен целият български опит в приложението на хидрогеоложките и хидроложките методи при проучвателните работи на големи строителни обекти. Отново основната заслуга е на проф. Д. Яранов и най-вече за това, че успява да обедини усилията на най-добрите геолози и хидрогеолози. Една година преди това (1959) излиза и съставеният и редактиран от него сборник от статии „Карстовите подземни води в България“. Авторите са негови колеги от Дирекцията и от хидрогеоложката практика, някои от които като Иван Станев, Тодор Кехайов и други по-късно се хабилитират като старши научни сътрудници.

Като истински венец на десетгодишните изследвания на проф. Д. Яранов е публикуването на първата книга по тектоника на България (1960). Известна е и като „Черната тектоника“, тъй като излиза от печат с твърда черна корица. В нея са отразени съвсем нови за времето концепции за тектонския строеж на България, поради което монографията предизвиква много дискусии. Най-голямата от тях се провежда през есента на 1960 г. в препълнената 300-местна 272 аудитория на Софийския университет. Главен опонент на автора е смятаният тогава за главен корифей на българската геотектоника проф. Еким Бончев, станал вече и

⁵ По спомени на В. Яранова, проф. Д. Яранов за утеха работи задълбочено върху своята „Тектоника на България“, която години по-късно ще го направи един от най-големите български тектоници. Към ръкописа на тази книга проявява голям интерес проф. Ек. Бончев, с когото семейството е в дружески отношения. Няколко дни след окончателното уволнение на проф. Д. Яранов, той им идва на гости, и изтъквайки аргумента, че Д. Яранов повече няма да се занимава с наука (!), иска настоятелно ръкописа, който само по щастлива случайност не става негово притежание ... (бел. ред.)

действителен член на БАН (академик). Морален победител в разразилия се професионален спор, е проф. Д. Яранов, който съвсем спокойно защитава всичките си тези в монографията. Тогава присъстващите студенти по геология и география с изненада установяват, че „фашистът“, „гестаповецът“ професор, както им е втъпявано на лекциите от неговите бивши колеги, в действителност е един много интелигентен, находчив, отлично подготвен учен, който в много отношения превъзхожда техните преподаватели.

Нов професионален апогей, но вече в българската геология

*Mente et Malleo!**

През 1958 г., изпълнен с ентузиазъм след избора му за действителен член на Българската академия на науките, акад. Йовчо Йовчев започва широкообхватна инициатива за развитие на Дирекцията за геоложко проучване и опазване на земните недра. На първо място поставя съставянето на геоложка карта на страната в М 1:25 000, тъй като картата в М 1:100 000 вече е пред завършване. За работа в такива детайли е необходим доста по-голям контингент от геолози и помощен персонал, поради което започва масово назначаване на випускници на Софийския университет и на Минно-геоложкия институт, както и възпитаници на техникума в Перник. Една част от завършилите специалност География също е насочена към тази професия, като за целта е открит допълнителен курс както за завършили, така и за студенти от последния курс. Самият акад. Й. Йовчев се нуждае от много добре подготвени помощници, поради което се принуждава (а и получава негласно разрешение от партията) да привлече и специалисти с „буржоазно“ минало. Между тях са инж. Коста Константинов, бивш главен геолог на българо-германското дружество „Гранитоид“, проф. Д. Яранов, който е прехвърлен от Дирекцията за инженерногеоложки и хидрогеоложки проучвания, а за ръководител на Бригадата за геоложко картиране като съвместител е назначен италианският възпитаник проф. Васил Цанков. Такъв екип с толкова сериозна научна подготовка и творчески заряд едва ли и сега може да бъде подбран.

Проф. Д. Яранов е назначен за главен геолог и заместник-директор на новосъздадения към Дирекцията Научен институт за геоложки изследвания (НИ-ГИ), като същевременно е бил и ръководител на Секцията по геотектоника към института.

От 1959 г. започват големите реформи, следващи в голяма степен структурата на системата за геоложки проучвания в Съветския съюз. Дирекцията за геоложки и минни проучвания прераства на Главно управление за геоложки проучвания и опазване на земните недра, към което се създават няколко геолого-проучвателни предприятия – Софийско (Илиянци), Асеновградско, Ямболско, Варненско, Плевенско и Михайловградско (дн. Монтанско). Бригадата за геоложко картиране става Предприятие за геофизични проучвания и геоложко картиране с център София и клонове (бригади) във Варна, Асеновград, Върли бряг и Пордим.

В хода на този професионален кипнеж, описан много добре от геолога-писател Дончо Цончев, геоложките отряди се попълват изцяло от млади и умни младежи и девойки. Под ръководството на Д. Яранов започва създаването и оборудването и на голяма лабораторна база към Главното управление, както и отделно Геоложко предприятие на лабораторни (геохимически) изследвания и анализи. За нуждите на самото геоложко картиране в М. 1:25 000 са формирани 11 геоложки отряда. По модел, предложен от проф. Д. Яранов, всеки геоложки доклад включва по 5–6 картни листа по разграфката на Националната топографска карта в М 1:25 000, като освен геоложката карта се прилагат и геохимически, геотектонска, геоморфоложка, металогенни и други специални карти в М 1:50 000.

Именно проф. Д. Яранов преценява, че т.нар. кондиционна геоложка карта не е пълна без геоморфоложка и негова е заслугата, че подготвя група за геоморфоложки проучвания и картиране под свое лично ръководство. Групата включва изследователи с географско образование, допълнително получили и геоложка подготовка. Така за първи път в България се създава ядро от професионални геоморфолози. Впоследствие всеки геоложки отряд има в състава си и геоморфолог. Постепенно се осъществява и мултипликация на тази професия, тъй като геоморфолози се назначават и в другите геологопроучвателни предприятия и в някои проектантски организации. Повечето от тях вече са преминали своята първоначална подготовка в системата за геоложко картиране. В тази система авторитетът на проф. Д. Яранов, особено след прословутата му дискусия с акад. Еким Бончев, все повече нараства. Самият акад. Й. Йовчев му има пълно доверие и го смята за своя дясна ръка. Показателен е случаят, когато през 1961 г. проф. Д. Яранов получава покана от Главната дирекция на ЮНЕСКО да оглави от есента на 1962 г. Катедрата по геологични науки в новосъздадения по тежен проект университет в Лапаст, Боливия⁶.

„За главен отговорник на работата по съставянето на тектонската карта беше определен акад. Й. Йовчев, а за негов заместник – проф. Д. Яранов ... Подготвителната работа започна през 1961 г.. Още през 1962 г. обаче през първия полски сезон, трагично загина в изпълнение на служебните си задължения по картата проф. Д. Яранов. Неговата гибел изправи колектива пред големи трудности, тъй като той бе един от големите български тектонисти и Комитетът по геология му беше възложил прякото ръководство на работата по картата.“

„Тектонски строеж на България“, С., 1971, с. 9–10.

* „С мисъл и чук“ – девиз на геолозите от близкото минало.

⁶ По това време зам.-председател на ЮНЕСКО е австралийски учен, който е бил заедно с Д. Яранов специализант при проф. Х. Шиле в Германия. С професионалните си умения Д. Яранов спечелва още тогава симпатиите не само на знаменития професор, но и на своя млад колега (по устно съобщение на В. Яранова – бел. ред.).

След като всички формалности по заминаването са уредени, самият акад. Й. Йовчев идва лично в дома на Яранови и моли най-настойтелно (дори със сълзи на очи, по спомени на Вера Яранова), да останат в България. „Какво ще правя без Яранов, как ще продължа без него?“ – пита той с умоляващ глас.

Така в системата на геоложките проучвания проф. Димитър Яранов достига още веднъж зенита на българския научноизследователски небосвод, но този път като геолог. В тази система работи и съпругата му Вера, която се пенсионира като картограф в сеизмичния отдел на Предприятието за геофизични проучвания и геоложко картиране (ПГП и ГК), наследено от Института по геология и геофизика АД, впоследствие приватизиран от корпорацията „Дарикхолдинг“.

Прекършен полет

*България създава сурови условия
за истински талантливите и интелигентни хора.*

Тя е мащеха за най-интелигентните си творци.

*Те си тръгват неудовлетворени, непризнати
и изтерзани, често по нелеп начин.....*

*Ние се раждаме тук, за да калим духа и характера си.
Важното е да издържим на страшното напрежение,
което предлага България.*

Мария Русалиева,
българска актриса

В първите дни на август 1962 г. в Букурещ се провежда научна конференция, на която проф. Димитър Яранов изнася един от пленарните доклади и предизвиква много голям интерес – вкл. ючително с това, че отговаря на въпросите на седем езика, т.е. на езика на всеки от участниците в дискусиата. Той отново е стигнал върха на славата и има сериозен международен авторитет. След конференцията се провежда българо-румънска експедиция по брега на Черно море от двете страни на границата. През средата на същия месец с няколко научни сътрудници от НИГИ проф. Д. Яранов провежда теренни изследвания в Странджан и Медни рид. На 17 август денят е много горещ. Те слизат от Медни рид на плажа на залива Кавациите, за да обядват. Още щом пристигат, Яранов влиза в морето да поплува. Неговите сътрудници забелязват, че много скоро той заплува обратно към брега и изведнъж започва да потъва. Яранов е добър плувец, а морето тихо и спокойно. Няколко души веднага се хвърлят във водата, за да му помогнат, но когато го изваждат на брега, сърцето му вече е спряло – завинаги. Причината е инфаркт, установен от софийските лекари и потвърден при аутоп-

сията в болницата в Бургас. Така нелепо и преждевременно завършва жизнения си път един от най-големите географи и геолози на България.

Смъртта на проф. Димитър Яранов не спира започналите под негово ръководство преустройства на геоложките проучвания. Отделните геологопроучвателни предприятия продължават дейността си, свързана с регионалните геоложки и геофизически изследвания, както и перспективните проучвания на минералните ресурси по отделни обекти. В началото НИГИ се слива с Геологическия институт на БАН. Най-добре подготвените кадри стават научни сътрудници и впоследствие се хабилитират. Геоложкото картиране, което се провежда върху картна основа 1:100 000, още докато е жив проф. Д. Яранов, е финализирано. На базата на него е издадена държавна геоложка карта и геотектонска карта в М 1:200 000. Обяснителната записка за геоложката карта излиза от печат като монография в два тома, по един за Северна и за Южна България. На базата на тази картировка са отпечатани и две монографии, вече след смъртта му – „Стратиграфия на България“ (1967) и „Тектонски строеж на България“ (1971). Освен многолистовите варианти, двете карти са отпечатани и в М 1:500 000.

Започналата през 1959 г. под непосредственото ръководство на проф. Д. Яранов кондиционна геоложка картировка в М 1:25 000 продължава почти до края на XX в. С нея цялата територия на България е обхваната от комплексно геоложко проучване и картиране. Самата картировка е придружена от геотектонски, геохимични, рударски, геоморфоложки, кватернерни, хидрогеоложки и други изследвания, придружени от карти в М 1:50 000. Така геоложки карти са съставени в комплект с геотектонски, геоморфоложки, хидрогеоложки и др. карти. Въз основа на тази картировка, през 90-те години на миналия век са издадени всичките листове на Държавната геоложка карта в М 1:100 000, като всички от тях са придружени с обяснителни записки. Започва съставянето и на Държавна геоморфоложка и Държавна хидрогеоложка карта в М 1:100 000. Създадените за целите на картирането лаборатории успешно функционират почти до края на XX в. Към днешно време, пак на базата на Кондиционната геоложка карта в М 1:25 000, се работи по съставянето на такава с по-големи детайли в М 1:50 000⁷.

Но венец на разработената от проф. Димитър Яранов и неговите колеги система за геоложки проучвания и картиране, са плеядата професионални геолози и геоморфолози, израснали в тази дейност. Екипи от тях успешно печелят конкурси за научноизследователски и технически проекти в чужбина. Най-много

⁷ Твърде малко се знае за личната негативна позиция на проф. Д. Яранов относно разработването на кремиковското железорудно находище. Като главен геолог той е откаран насила в СССР, за да подпише одобрената вече на правителствено ниво документация за изграждането на металургичния комбинат „Кремиковци“. Неоснователни са и обвиненията към проф. Д. Яранов за проблемите, възникнали със стената на яз. „Кърджали“. Той не одобрява мястото за нейното строителство, посочено от съветски специалисти и по този повод пише доклад, за което е обвинен в саботаж и разследван посмъртно от съветски следователи (1964). Проф. Д. Яранов се обявява и срещу „големите перспективи“ за нефтодобив в България. Тези и редица други факти, съобщени от В. Яранова, години наред са използвани за поддържане на „антинародния“ имидж на проф. Д. Яранов, особено след неговата преждевременна смърт, поради което предстои да бъдат изяснени и документално (бел. ред.).

български геоложки групи работят на териториите на Мозамбик, Конго, Алжир, Куба, Мароко, Мавритания, Ангола, Монголия, Виетнам, Нигерия и т. н.

Неоспорима заслуга на проф. Яранов е и първоначалната подготовка на първите професионални геоморфолози в България. Още през 1959 г. успоредно с геоложките проучвания и картировки започват и геоморфоложките такива. Както бе казано по-горе, пионерите в тази дейност са геолози с географска подготовка, които вече работят в системата на геоложкото картиране. Между тях са Тодор Костадинов, Кирил Брънкин, Димитър Димитров, Михаил Минев, Евгени

Динков, Йоана Динкова и др. Съставя се даже и един геоморфоложки отряд, който работи основно върху геоморфоложките проблеми, лъсовата покривка и кватернерните наслаги в България. След 1966 г. в геоморфоложките проучвания навлиза ново поколение, представяно от Т. Ненов, Д. Вълчанова, Хр. Костов, Д. Пърличев, Х. Борисов, Г. Балтаков, Д. Филипов, Г. Крумов, Д. Ангелова, Р. Маринова, В. Вълев и др. Повечето от тях след като получават сериозна професионална подготовка в системата на геоложкото картиране, постъпват на работа в БАН, в Софийския университет и в други научноизследователски институти.

ЯРАНОВ И ГЪЛЪБОВ – МОЦАРТ И САЛИЕРИ В БЪЛГАРСКАТА ГЕОГРАФИЯ

За отношенията Д. Яранов – Ж. Гълъбов може да се пише много. Според мен проблемът не е толкова политически, колкото психологически. Тук по всяка вероятност има място синдромът Моцарт-Салиери.*

Живко Гълъбов е една година по-стар от Д. Яранов. Започва да следва География една година преди него, но завършва 10 години след него. Постъпването на Яранов като доцент в Софийския университет заварва Гълъбов все още като студент. В интерес на истината, Гълъбов никога не е късан и всичките си изпити взема само с отличен. Той е изключително прецизен в своята подготовка и се дипломира много добре подготвен и перфектно ориентиран по отношение на Географията и свързаните с нея науки (Балтаков, Стефанов, 2009).

Димитър Яранов съзнава, че собствената му подготовка, макар и много широкообхватна, не навсякъде е толкова задълбочена. Той усеща, че някои неща, които публикува, не са изпипани в детайли. По разказ на покойния проф. Диню Канев, при едно пътуване до Бургас с влак проф. Яранов дава на младия тогава асистент един много ценен и изстрадан съвет – винаги добре да оглежда и прецизира работата си по публикациите, преди да ги даде за печат. Силата на мисълта на Д. Яранов е в необикновения му творчески заряд, в това, че идеите му текат като пролетен поток. Самият той много бърза. Понякога така прави човек, който подсъзнателно усеща, че животът му няма да бъде толкова дълъг. Д. Яранов изпитва остра нужда от прецизен учен систематизатор и редактор до себе си. Най-подходящият човек в това отношение е Живко Гълъбов. Освен това те са големи приятели още от студентските банки. Поради това Яранов всячески въздейства върху Гълъбов да завърши висшето си образование. След дипломи-

*Хората обичат да демонстрират
обща неприязън към това, което всъщност
искат да бъдат (но не могат – бел. авт.)*

Дончо Цончев

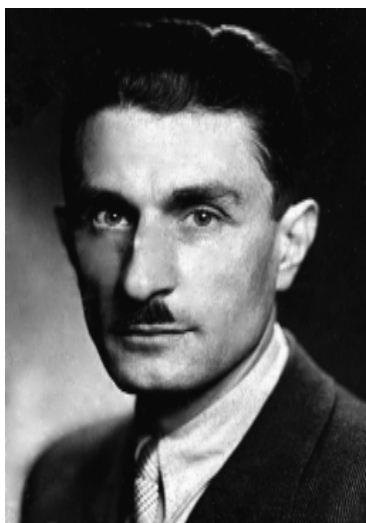
„Дневникът на един геолог“

рането си Гълъбов пак със съдействие на младия доцент Яранов получава едногодишна стипендия за специализация във Франция. Въпреки служебната дистанция, приятелството между тях от студентските години продължава и след това, поне до настъпния обрат в политическото положение в страната след 9 септември 1944 г.

Професионалната кариера на Живко Гълъбов също е успешна. Макар и с далеч по-малко публикации, през 1941 г. той е избран за частен доцент в Софийския университет. През 1946 г. вече е редовен доцент, но този път застава от другата страна на бариерата, на страната на „прогресивните сили“. Зад него вече не стои Яранов, а Университетската партийна организация. Ръководещата България комунистическа партия се стреми да запълни с проф. Гълъбов дупката в родната география, останала след отстраняването на професорите Д. Яранов и Ив. Батаклиев. Макар и това да не става, положителната роля на проф. Ж. Гълъбов за развитието на българската география е факт.

След отстраняването му от Софийския университет проф. Д. Яранов се посвещава изцяло на геологията, в начало на инженерната геология, за което много му помагат познанието и опита в областта на геоморфологията, хидрогеологията и хидрологията. Големият обем осъществена теренна работа и събраната полева и камерална документация отварят пред проф. Д. Яранов големи възможности, но той само частично успява да я обработи (с помощта и на своите колеги) и да я обобщи в няколко ръководства и монографии (Яранов и др., 1958, 1959 а, 1959 б, 1960). Като венец на неговите научни изследвания в системата на инженерногеоложките проучвания е самостоятелната монография „Тектоника на

* Синдромът се корени в известната професионална завист между двамата. Венецианецът Антонио Салиери е един от най-добрите музиканти в Европа между 1788 и 1824 г. Създал е няколко опери, които тогава са се приемали възторжено от виенската аристокрация. Във всичко е бил прецизен и изтънчен. Целият си живот посветил на музиката. Завършва живота си с психическо разстройство. В психиатрията се хвалел, че именно той е убил Моцарт, музикалният гений. За ранната смърт на Моцарт висшето общество наистина обвинява Салиери, че го е отровил. Но направените още тогава медицински изследвания при аутопсията доказват като причина за смъртта на Моцарт бактериална зараза. Извършеният постфактум съдебен процес срещу Салиери завършва през 1997 г. с оправдателна присъда.

Проф. Д. Яранов
(1909–1962)

Проф. Ж. Гълъбов
(1908–1993)

България". Освен нея депонира и три ръкописа. Първите два са за неговите инженерногеоложки и хидрогеоложките проучвания в поречието на Арда и на Места. Третият е за херцинския тектоороген на Балканския полуостров. Всички те се съхраняват в библиотеката на Българското геологическо дружество. През 2002 г. в Геофонда на Института по геология и геофизика АД е открит и четвърти негов ръкопис за младите тектонски движения в Южна България, в обем от 308 стр. Съдържанието на останалите 51 доклада, негови или с негово участие, все още не са проучени от хората на науката, а колко интересни идеи може да има в тях!

Всеизвестно е, че под прякото ръководство на проф. Д. Яранов е заложено началото на реорганизацията на българската система за геоложки проучвания, в основата на която заляга кондиционното, комплексното геоложко картиране в М 1:25 000, като основната многолистова карта се придружава от голям набор от съставни тематични карти, една от които е геоморфоложката. Макар че Гълъбов и Яранов нямат вече лични контакти, в системата се назначават много геоморфолози, които са подготвени в Софийския университет под ръководството на самия Гълъбов и на неговите асистенти и сътрудници. В Университета освен курса по Обща геоморфология, той води и курсовете по Методи на геоморфоложките изследвания и картиране, както и по Приложна геоморфология. Готовените от Гълъбов студенти по геоморфология после отиват на работа в системата на геоложките проучвания, където се доосъвършенстват от тези техни колеги, които проф. Яранов е подготвил под своето лично ръководство. Така през 1971–1975 г. през структурите на тогавашния Комитет по геология преминават и още продължават да работят повече от 30 геоморфолози, повечето от които са признати за едни от най-добрите

те геолози-картировачи. Някои от тях даже се хабилитират в БАН и в Софийския университет.

След 1947 г. Гълъбов и Яранов окончателно се разделят, но едностранно, по инициатива на самия Гълъбов. Ако имат все пак някакви контакти, те са само служебни. Гълъбов остава да работи върховете на родната географска наука. На Яранов е забранено да пише на географска тематика още след изключването му от Българското географско дружество. За сметка на това, повишава активността си в Българското геоложко дружество. Геолозите не се дистанцират от него и енергията, с която Яранов е работил в областта на географията, той прехвърля в геологията, като между 35 и 53-годишната си възраст дава много повече на тази наука. Българските геолози наистина го оценяват много високо и досега старите професионалисти от тях продължават да разказват легенди за него.

Отстранен от географията, проф. Д. Яранов намира добър прием в системата на геоложките проучвания, създава си там много голям авторитет, но нелепо загива на върха на славата си. Жалкото е, че оставя много трудове недописани, полеви материали – необработени, жена вдовица в най-добрите години на своята зрялост и женственост, както и три момчета сираци.

Поне десет години съм имал контакти с проф. Живко Гълъбов, било като негов асистент, било като научен секретар на Сектора по геоморфология и картография, на който той беше ръководител до окончателното му пенсиониране. Той винаги отбягваше да отговаря на въпроси, свързани с Д. Яранов. Дори се правеше, че не знае за съществуването на голямата група от геоморфолози в структурите на тогавашния Комитет по геология, макар много добре да разбираше, че и аз съм бил в тази група.

Проф. Димитър Яранов завърши живота си в разгара на своята творческа зрялост, в невероятна активност – получи инфаркт при плуване в морето след изморителни теренни проучвания. Той остави много от творческите си планове незавършени. Вечна му памет.

Проф. Живко Гълъбов след пенсионирането му боледува тежко повече от 10 години и почина при мъчителни болки. Написа почти всичко, което беше започнал. Нека е вечна и неговата памет.

Ние не сме тези, които имат право да ги съдят. За нас и двамата са дали много за българската география. Щеше да бъде обаче неколкостранно повече, ако бяха обединили усилията си, но раздялата им не беше само тяхна заслуга. Ако тя не беше се състояла, българската география щеше да заема много по-добри позиции в науката както в страната, така и в чужбина.

ЕПИЛОГ

„Има мъртъвци, в които има повече живот, отколкото в живите, а има и живи, които са по-мъртви, отколкото всеки покойник“

Ромен Ролан,
френски писател

Проф. Димитър Яранов е едно необикновено явление в българската география, а след като там пътят му бе затворен, и в българската геология. И в двете науки се появи като метеор.

Все пак какво беше Д. Яранов за българската наука. Някои мои колеги го приемат за „българският Цвийч“. Донякъде те имат право. Творческата енергия и всеобхватността на научните им изследвания са сравними. Цвийч обаче е бил официалният държавен географ на Сърбия. Персонално е разполагал с 18 души помощен персонал – геодезисти, топографи, художник, машинописци, шофьор, държавен автомобил и т. н. Всичко това за сметка на държавния бюджет. Авторитетът му е бил изключително висок и постоянно поддържан от сръбските масмедии. Често си е пиел ракията и с краля. Съдбата на Димитър Яранов е твърде различна. Теренните си проучвания той провежда в повечето случаи за собствена сметка, поне докато е на работа в Софийския университет. Научните си трудове пише сам на пишеша машина. Сам си чертае и картите. Чак когато започва да работи като геолог ползва помощен персонал, но само за служебните доклади. Личните му публикации са изцяло негово дело – от изчертаването на картите до проявяването на негативите и копирането на снимките и написването на текста на машина.

Цвийч е починал на 62 години, също на млада възраст. Зад него обаче винаги е стояла сръбската държава и тя е успяла да вземе всичко от него, каквото е можел да й даде. Той е бил дългогодишен ръководител на катедрата по География, ректор на Белградския университет, Председател на Сръбската академия на науките и изкуствата. Не е останало нищо, върху което е работил, да не е публикувано. Докато ръкописите и другата архива на Яранов остават запечатани в кабинета му по време на неговото уволнение през октомври 1947 г. и не му е позволено да ги изнесе. За тях нищо не се знае, предполага се, че са унищожени. Малко нещо от това, което е събирал като геолог, е включено в геоложките доклади в геофондовете. Другите материали той е архивирал – вероятно добре подредени в папки и тубуси. Неочакваната му смърт и последвалите чести преустройства на отделните структури на Комитета по геология, са причина и те да бъдат похабени или загубени. В жилището му са запазени съвсем малко негови архивни материали.

За разлика от България, Сръбската академия на науките и изкуствата за последните 10 години успя да осъществи едно пълно издание на творчеството на Йован Цвийч.

Ако все пак сравняваме тези двама изтъкнати географи и геолози, се вижда, че и Йован Цвийч, и Димитър Яранов са учени от световна величина. Има много

общо между тях като творци. Съществената разлика е, че зад Цвийч винаги е стояла Сръбската държава, която всячески го е подпомагала. За разлика от него, повечето свои успехи в науката Димитър Яранов постига сам или въпреки държавата. Ето защо той може да бъде представен като един не напълно осъществен български Цвийч. За съжаление Димитър Яранов не е единственият знаменит българин, не успял да изпълни изцяло своята мисия в родината си. Съвсем друга би била съдбата му, ако беше приел предложението на Югославия да оглави Катедрата по география в Скопския университет, или поканата на ЮНЕСКО за Университета в Лапас, Боливия.

Но той остана завинаги в България, на която цял живот служи всеотдайно...

ЛИТЕРАТУРА

- Балтаков, Г., Д. Стефанова. Професор Димитър Яранов (1909–1962). – Проблеми на географията, 3–4, 1999.
- Балтаков, Г., Д. Стефанова. Професор Димитър Яранов – един забележителен учен с необикновена съдба. – Македонски преглед, 3, 2002.
- Балтаков, Г., П. Стефанов. Професор Живко Гълъбов (по случай 100-годишнината от рождението му). – География '21, 6, 2008, с. 47–54.
- Даскалов, Г. Българите в Егейска Македония – мит или реалност. – С., Македонски научен институт, 1996.
- Карстови подземни води в България (Л. Беров и др.). – С., Техника, 1959. (ред. Д. Яранов).
- Мичев, Д. Освободителните борби на българите в Югозападна Македония (1941–1944). (<http://promacedonia.org/mpc/ohrana.html>)
- Наръчник по инженерна геология. (Л. Антонов и др.). – С., Техника, 1958.
- Стефанов, П. В памет на Българското географско дружество (по случай 90 години от неговото основаване) – География '21, 6, 2008, с. 34–46
- Съдът над историците. Документи и дискусии, 1944–1950, т. 1. – С., Акад. изд. „Марин Дринов“, 1995.
- Яранов, Д. и др. Геология и хидротехническо строителство в България. – С., Техника, 1960.
- Яранов, Д. Тектоника на България. – С., Техника, 1960.

Проф. д-р **Георги Балтаков**
Геолого-географски факултет
СУ „Св. Климент Охридски“